

Jován Katalin

„Csak az én halálom nem halandó...”

Lapis József *Az elmúlás poétikája (A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben)* című monográfiája közel egy évtizedes munka gyümölcseként a tavalyi Ünnepi Könyvhéten jelent meg. A könyv fejezetei egységes egészzé szerveződnek, koherens képet mutatva a két világháború közötti líra alakulásáról az elmúlás poétikájának jegyében.

„»A halál elhagyta régi tragikus egét; az ember lírai magva lett: láthatatlan igazsága, látható titka«” – a kötet bevezető fejezetének mottója e Foucault-idézet (egy a *Lét és időből* átvett részlet mellett), ami sűrítve, enigmatikusan fogja össze azt a bonyolult, összetett, kulturálisan és történelmileg meghatározott konstruktumot, melynek a költészetben való le/kicsapódását Lapis József tanulmánykötete több aspektusból, értően és érzékenyen vizsgálja. Az egyes egységek, ahogy a szerző is írja: „líratörténeti, poétikai-líraelméleti és eszmei-ideológiai” (9) szempontokat követnek „a halál és az elmúlás témájával, illetőleg alakzatával kapcsolatba kerülő szövegek” (9) értelmezésekor. A legfőbb irányvonal ugyanakkor a poetológiai fókuszpontú elemzés, melyhez az elmúlás problémáját egy tágabb jelentéskörbe helyezi a kötet: vagyis a „távollevő, a nem jelenlévő versbéli megteremtése” (10) olyan retorikai eszközök által, mint a katakrézis, a prosopopeia vagy az aposztrophé. Emellett a nyelv működésére rákérdező,

a nyelv teremtő potenciálját (elsősorban a „defiguráció” aktusa által) elbizonytalanító, relativizáló szövegek bevonása is hozzájárult a halál katakrétkus megjelenítésének árnyaltabb vizsgálatához. Mindezen túl a Weöres Sándor poézisével foglalkozó fejezetek a líra performatív erejére irányítják a figyelmet, mely a jelentés mellett (vagy annak ellenében) az érzékelésnek tulajdonítanak meghatározó szövegszervező erőt, mint a „jelenléteffektus” hatékony megteremtését. A bevezető koncepciózusosan és tömören adja meg azokat az elméleti forrásokat (kultúrbölcseleti, irodalomtörténeti kiindulópontokat), melyekre a kötet az elemzések során támaszkodik: „a halálhoz előre siető léttel” kapcsolatban beemeli Zalai Béla és Heidegger gondolatait, a gyász fogalmához Maurice Blanchot, Jacques Derrida, Bónus Tibor alapvetéseiből merít, s a szépirodalmi hagyományból többek között Borbély Szilárd *Halotti pompája* is megjelenik a gyász retorikai szintjeinek szerveződésére utalva. A *Terra incognita* című fejezet a *Közvetítettség* kérdésével nyit, ami az elmúlás kérdéséhez először egy másik médium teljesítményének elemzésével közelít. A Kolonics György halála után készített videó (a legendás kenus életének, karrierjének meghatározó pillanataiból, interjúiból összevágott felvétel) interpretációja megalapozza a lírai szövegek vizsgálatát olyan fogalmakat előhívva, mint a sírfelirat vagy a halotti beszéd, amelyek a nem jelenlévő

másik arcának-hangjának megjeleníthetőségét problematizálják, az alapvető közvetítettséget hangsúlyozzák. A tanulmányrész ennek releváns példájaként Kosztolányi Dezső *Halotti beszédét* említi és értelmezi. A *Közvetítettség* alfejezetet egy rövid operajelenet-elemzés zárja. Mind a tanulmányt indító, mind az azt befejező (a Csokonai Színház *Aida* című operaelőadását illető) értelmezés felmutatja a haláltapasztalat különféle médiumok általi esztétikai és egyben kulturális közvetíthetőségét. A *Terra Incognita* második alegysége már kimondottan a lírai médium fent leírt funkciójával foglalkozik Kosztolányi-költemények párhuzamba állításával. Az *Esti Kornél éneke* és az *Ének a semmiről* szövegeket összeolvasó alfejezet az élet és a halál/semmi összetett (aszimmetrikus, szimmetrikus, ellentétes és egybehangzó) kapcsolatát világítja meg a retorikai alakzatok (paronomázia, aposztrophé) segítségével, valamint a hangzás és jelentés (összetartó vagy épp törést előhívó) játékát is értelmezi, melynek következtében a lírai én szövegbeli stabilitása, centrális pozíciója sem marad érintetlenül. Az adott egység egyúttal az áthagyományozódás (Ady Hunn, *új legendájának újra-látíródása* a Kosztolányi-szövegben) és az emlékezés kérdését is felveti (*Könyörgés az ittmaradókhöz*).

Az *Ősz és tél között* – egy toposz nyomában a könyv harmadik egysége, amely az ős allegóriáját vizsgálja Babits Mihály *Ősz és tavasz között* és Weöres Sándor *Valse triste* című alkotását összehasonlítva, amihez felhasználja a toposz tizenkilencedik századi előzményeit is (Petőfi *Itt van az ős, itt van újra...* című versét, a *Szeptember végéig*, Arany János *Juliskához* című költeményét). A fejezet második részében már a tél toposza is helyet kap, a szerző Szabó Lőrinc *Téli fák* című szövegét elemzi Kosztolányi *Őszi reggelijéhez*

kötve, s így a „hagyománytörténet” színrevitelére is példát nyújtva. Ezen kívül a tanulmány Juhász Gyula, Illyés Gyula, valamint Tóth Árpád műveire is kitér. A fejezetben hangsúlyos szerephez jut az áthagyományozódás, az ős-tél toposz működésének szövegeken átívelő folytonossága jelentésmódosulásokkal átszíneződve. Az adott egységhez fűződik a *Mint a halál* című alfejezet is, amely Radnóti Miklós két költeményét (*Mint a halál* és *Szerelmes vers*) olvassa, melyek közül az előbbiben „a tél toposzai a halál helyévé is válnak, és az utolsó strófa nyelvi önreflexiói folytán minderre allegorikusan ráépül a jelentésmozgás megfagyásának képzete”(79).

A *múlás etűdjei* című negyedik fejezet Weöres Sándor *Rongyszőnyegének* több darabját is elemzi, melyek amellet, hogy gyermeki nézőpontot működtetnek az elmúlás, a halál tapasztalatával is számot vetnek. Az adott tanulmány a költemények hangzóságának, érzékekre gyakorolt hatásának domináns szerepét mutatja fel. A versek a hangok, az ismétlések, a rímek és a ritmus által arcot adnak mindannak, ami néma, hozzáférhetetlen az értelem számára. A tanulmány az érzékek és a jelentés szintje közti hasadásra, törésre, játékra hívja fel a figyelmet.

Az ötödik fejezet három életműből meríti az elmúlás fókuszából meghatározó szövegeket. A szerző Dsida Jenő lírájában sorra veszi azon tényezőket – a halál alakzatainak megjelenése, a költő kései versépítkezésének sajátosságai (a hangzóság kulcsszerepe), a megszólalásmód hangoltsága – amelyek párbeszédbe állítják életművét Kosztolányi Dezső poézisével. Dsida költészetéből három alkotást tárgyal behatóbban a tanulmány: A *sötétség versét*, A *félelem szonettjét* és a *Túl a formánt*, melyek közül ez utóbbi Radnóti Miklós lírájával is párhuzamokat mutathat. Az én „válságélménye” (ami nemcsak a

halállal szemben tételezhető, hanem az én saját mivoltára reflektáltan is bizonytalansággal szembesít) a megszólalás, a közvetítés, a másikhöz való szólás (illuzórikus) vágyával is kiegészül. A Radnóti Miklós költészetét tárgyaló rész először (*Az életmű mint emlékmű* alcím alatt a befogadástörténetre fókuszálva) azokat az újraolvasást aláásó, a költő életét és műveinek jelentésdimenzióit összemósó, ezáltal pedig a költeményeket „emlékműként/kriptaként” rögzítő tényezőkre hívja fel a figyelmet, melyeket ha teljességgel kikerülni nem is lehet, de hatásuk tompítható az értő megközelítés következtében. Az életmű-fejezet a megszólalás, a nyelv teremtő erejébe vetett hit fokozatos elbizonytalanításának szöveghelyeit vizsgálja az *Orpheusz lantja elhalkul* című egységben a *Tajtékos ég* (az eclogák, a szerelmi kontextus szövegrészei, a természet és az évszakok már fent említett toposzait működtető alkotások stb.) korpuszára koncentrálna. Az *Emlék és varázslat* tanulmányzárlat pedig a *Sem emlék, sem varázslat* és Illyés Gyula *Haza a magasban* című versét olvassa együtt, ami szintén a közvetíthetőségbe, az értelemben vetett hit problémáját villantja fel, melynek negatív pólusába a Radnóti-szöveg, míg a pozitívba Illyés költeménye állítható, s e végleteket a tanulmány további szépirodalmi példával, pretextussal árnyalja.

Az életmű-fejezetek utolsó darabja József Attila lírájával foglalkozik. A Radnóti-tanulmányhoz hasonlóan a referencializáló, antropomorfizáló olvasatok értelmezést gátló hatását mérlegelve indul, majd a *Thomas*

Mann üdvözlésének precíz feltáró olvasásával ismét a nyelvnek, az értelemnek, szűkebb kontextusban pedig magának az irodalomnak a világteremtő funkciójára mutat rá, melynek eszközeit a szöveg maga is színre viszi az intertextuális utalásokkal, az emlékezés és újraírás aktusával. A József Attila Flóra-verseivel foglalkozó egység az elmúlás és a szerelmi kontextus szoros nyelvi és poétikai összefonódására precízen világít rá, miközben a szerelmi líra tradícióját is feleleveníti.

A *Teljesség és vég* a kötet záró fejezete, amely Weöres Sándor *Harmadik szimfóniáját* szisztematikusan, részletesen értelmezi a korábbi olvasatokat felhasználva, és a retorikai alakzatokat, trópusokat feltárva. A összetett versszövevény az elmúlás, az örök egység, abszolútum állapotának kérdéskörén túl a nyelv általi közvetíthetőség illúziójára is reflektál, s a szöveg kibogozhatatlansága, „átlászatlansága [...] metaszinten megismétli a világ végtelenségét, szövevényességét; olvasása pedig megsejteti a világ megértésének esélyét.” (253)

A gyűjtemény borítóján, előlapján látható fénykép (melyet a kötet szerzője készített) a Palicsi-tó egy részletét ábrázolja, amely kétségkívül irodalomtörténeti kontextusokat nyit meg, s egyúttal a könyv lapjait is, melyek jelentésségét, jelentőségét az értelmezések tudományos kimunkáltságán, precizitásán, példaértékén túl az a nyelv, hangoltság, beállítódás adja, mely lehetővé teszi az olvasó számára a személyes, intim bevonódást e gazdag szövegfolyamba.

(Lapis József: *Az elmúlás poétikája. A haláltapasztalat esztétikai közvetíthetősége a két világháború közötti magyar költészetben*. DUPRESS Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. Csokonai Könyvtár 54. ISBN 978-963-318-425-7)